

MARIJA MALNAR

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

mmalnar@ffzg.hr

SJEVERNI DIO GORSKOKOTARSKAJKAVŠTINE NEKAD I DANAS

B. Finka goransku je kajkavštinu podijelio na osam dijalekatskih tipova. U svojim je radovima upozoravao da je svim govornim tipovima i mjesnim govorima Gorskoga kotara zajedničko da se u njima govori poseban oblik kajkavštine koji je rezultat raznovrsnih dijalekatskih prožimanja. U radu se prikazuje istraživanje B. Finke i njegovi zaključci o specifičnostima gorskokotarske kajkavštine. Posebno su obrađeni gerovsko-čabarski i prezidanski tip. Finkina istraživanja na tom području uspoređena su s najnovijim istraživanjima provedenim 2011. godine te je utvrđeno koje su inovacije zahvatile navedene govore.

1. Uvod

U svojem se dijalektološkom radu Božidar Finka bavio i istraživanjem govora Gorskoga kotara.¹ Tako je, što samostalno, što u koautorstvu s Vidom Barac-Grum, bio među prvima koji su iznijeli i opisali najznačajnije govorne karakteristike dijalektološki iznimno raznolikog i bogatog područja. Osim toga, o govorima Gorskoga kotara pisali su, ili ih u svojim radovima barem spominjali, i R. Strohal, A. M. Lukjanenko, N. Majnarić, A. Belić, M. Hraste, M. Lončarić, a detaljniji prikaz govora Delnica i Gornjih Turni izradio je J. Lisac. Govornu raznovrsnost i isprepletenost Finka (1977: 146) objašnjava razlozima poput “*sastava stanovništva* (Hrvati, Srbi), *slojevitosti stanovništva* (starosjedinci, doseljenici), *povijesnih prilika* (pripadnost različitim političkim i vjerskim strukturama), *geografskog položaja* (smještaj između primorja, slovenske etničke granice i ličkoga područja), *konfiguracijskih osobina* (brdsko

¹ “Planom Instituta za jezik Jugoslavenske akademije predviđeno je da se sistematski ispituju govori u Gorskom kotaru, pa smo od 19. VI do 3. VII boravili na terenu u tom kraju radi dijalektoloških ispitivanja” (Barac-Grum – Finka 1965: 385)

područje), *klimatskih posebnosti* (duge i hladne zime, kratka, svježja ljeta) i drugih prilika”, od kojih Finka navodi traženje zarade izvan mjesta stanovanja, a danas svakako treba dodati i odlazak na školovanje izvan Gorskoga kotara.

U Gorskome se kotaru tako govore sva tri hrvatska narječja, kajkavsko, čakavsko i štokavsko, od kojih je najzastupljenije upravo kajkavsko. Finka prestiž kajkavštine objašnjava činjenicom što se tim narječjem govori u glavnim gospodarskim, političkim, administrativnim i kulturnim središtima kao što su Delnice i Čabar.

O povijesnim zbivanjima koja su ujedno oblikovala i govorne karakteristike Gorskoga kotara postoje razna objašnjenja. Malobrojni podaci o istraživanju povijesti Gorskoga kotara upućuju nas na to da je brojnije naseljavanje Gorskog kotara započelo u drugoj polovici 13. stoljeća te da traje sve do kraja 15. stoljeća i početka turskih navala.² U 15. i 16. stoljeću, uslijed turskih razaranja, nestala su mnoga goranska sela. Za razvoj ovoga područja posebno je važno razdoblje vladavine Frankopana i Zrinskog koji su zaposjedali Gorski kotar, stvarali i organizirali njegov politički, gospodarski i društveni život te ga naseljavali čakavskim stanovništvom iz svojih vinodolskih i primorskih posjeda. Područje biva djelomično naseljeno stanovništvom iz Slovenije i iz drugih zemalja Austro-Ugarske Monarhije, ali su se u Kupsku dolinu – sve do Delnica, počeli vraćati i potomci nekadašnjih izbjeglica pred Turcima koji su za vrijeme naleta turske vojske prebjegli u susjednu Sloveniju. B. Finka ističe da su upravo povratnici iz Kranjske i njihovi potomci, a ne potomci Slovenaca, činili stanovništvo koje ponovo naseljava ovaj kraj: “Kako bi inače stanovnici tih krajeva bili izraziti Hrvati i u prošlosti i u naše vrijeme kad bi i po jeziku i po podrijetlu bili Slovenci, i to na području koje je uz samu slovensku granicu, čime bi bio osiguran i jezični i nacionalni slovenski kontinuitet?” (Finka 1974: 32). U ovome se razdoblju, prilikom gradnje Karolinske ceste (1726.), dogodio i posljednji snažniji prodor čakavštine u Gorski kotar. Tada Gorski kotar, uz najbrojnije doseljenike iz Primorja, naseljuju i Slovenci (Skrad, Čabar, Vrbovsko) te Česi (Vrbovsko, Ravna Gora, Mrkopalj) (Bognar 1981: 311). Takva mi-gracijska kretanja dovode do činjenice da je područje Gorskoga kotara primjer različitih inojezičnih (inonarječnih) isprepletanja.³

² Kruhek 1981: 282.

³ V. Barac-Grum (1998: 169) navodi da idiome na istom geografskom području često udaljuju strani, inojezični elementi, koji u jedan idiom prodiru brže, a u drugi sporije, ili uopće ne prodiru. Kao primjer takvih idioma, osim gorskokotarskog područja, navodi i senjski čakavski govor te Istru.

2. Kajkavski govori Gorskoga kotara

Kajkavština se u Gorskome kotaru prostire na području od Severina na Kupi do Fužina i Lokava, sjeverno do slovenske granice te južno do Ravne Gore i Begova Razdolja. Može se podijeliti na istočni (manji) i zapadni (veći) dio. Istočnom dijelu pripadaju mjesta Lukovdol, Gorenci, Dolenci, Podvučnik, Rtič, Draga Lukovdolska, Nadvučnik, Vučnik, Severin na Kupi, Močila, Klanac, Damalj, Plešivica Lukovdolska, Rim, Zdihovo, Lipje Bosiljevsko, Mali Jadruč, Veliki Jadruč, Osojnik. U navedenim je mjestima prisutan noviji čakavski utjecaj, a upravo je to glavna razlika između njih i zapadnoga poddijalekta kojem pripada sav preostali teren, od Zaumola i Plemenitaša na zapad (Lisac 2006: 11).

Idiom zapadnih goranskih kajkavaca u najvećoj je mjeri rezultat migracija prema jugu (za razliku od uobičajenog seobenog kretanja prema sjeverozapadu ili sjeveru) (Lisac 1997: 159) te je vjerojatno da su se kajkavski govori u Gorskome kotaru oblikovali u suživotu sa slovenskim jezikom, iako se oni ne mogu poistovjetiti ni s jednim njegovim oblikom (Barac, Finka 1981: 426).

Finka (1974: 30) je gorskokotarsku kajkavštinu podijelio na osam dijalekatskih tipova: lukovdolski, skradski, ravnogorski, delnički, brodskokupski, gerovsko-čabarski, lokvarsko-fužinarski i prezidanski. U suradnji s V. Barac (1981: 424) spominje sedam dijalekatskih tipova, izostavivši skradski tip.

Barac i Finka (1981: 427) među glavne karakteristike goranske kajkavštine ubrajaju upitno-odnosnu zamjenicu *kaj* čiji likovi variraju od *kaj* do *kej*. U gotovo svim govorima lična zamjenica za I. lice jednine ima polazni oblik *es*. Većina govora ima zajedničku osnovicu vokalskog sustava. Nenaglašeni vokalizam karakteriziraju redukcije vokala. U sustavu postoje otvoreni i zatvoreni vokali s mogućnošću diftongizacije ili redukcije, a vokalski se inventar razlikuje pod dugim ili kratkim akcentom te izvan akcenta. Refleks jata na čitavom je području u načelu ekavski, a svako *e* < *ě* podložno je istim vokalnim modifikacijama kao i svako drugo *e*.⁴ Osobitost je ove kajkavštine i akanje, tj. zamjena vokala *o* vokalom *a*: *gráp* ‘grob’, *snáp* ‘snop’. Rijetko se pojavljuje i glas *ü*, ali se češće zamjenjuje glasom *i* (*vura* > *vüra* > *vyra* > *vira*). Svi govori imaju *h*⁵ u sustavu, a krajnje se *m* u nepromjenljivoj vrsti riječi i u gramatičkim morfemima zamijenilo s *n* (osim u Ravnoj Gori te Lukovdolu i okolici). Ostvarena je depalatalizacija glasova *l* i *ń* (*čělust* – Delnice, *kühna* – Čabar), a

⁴ “...kad je dugo može se ostvarivati zatvorenim *e* ili diftonškom varijantom, a kad je kratko može biti otvorene artikulacije ili se može reducirati; kontinuant jata može alternirati i s drugim vokalima (najčešće vokalom *i*); ima ipak potvrda da kontinuant jata čuva vokalnu posebnost” (Barac-Grum – Finka 1981: 427).

⁵ Velarni spirant *x* u radu se bilježi kao *h*.

kod istih je glasova proširena i anticipacija palatalnog elementa (*kućjn, krājł* – Tršće). Opća je pojava zamjena krajnjih zvučnih opstruenata bezvučnim. Glas *v* u finalnom je položaju (i ispred bezvučnih suglasnika) zamijenjen sa *f*. Što se prozodijskih karakteristika tiče, akcenat je pomaknut s posljednjega sloga, a pomicanje se (rjeđe) ostvaruje i sa središnjih slogova (Barac, Finka 1981: 428). Opreka po intonaciji je izgubljena dok se kvantitativne razlike još čuvaju, iako ima težnji k neutralizaciji. Nenaglašene dužine su izgubljene.

3. Istraživanje

Provedenim se istraživanjem pokušao utvrditi intenzitet promjena koji je zahvatio fonološki sustav sjevernih govora Gorskoga kotara, to jest područja Čabra.⁶ Analiza je izrađena na temelju podataka prikupljenih terenskim istraživanjima obavljenima do kraja 2011. godine. Istraženi su mjesni govori Prezida i Čabra, a prikupljeni podatci uspoređeni su s rezultatima koje su za navedeno područje utvrdili B. Finka u radu *Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku*⁷, a koji se temelje na podacima prikupljenima prema *Upitniku za srpskohrvatski dijalektološki atlas* (Finka, srpanj 1966)⁸ te dijelom i V. Barac-Grum (1993).

Ispitanici su izabrani prema utvrđenim dijalektološkim kriterijima: u Prezidu – Julka Pintar (1921), Josipa Žagar (1925), Lucija Turk (1927), Joža Beroš (1940) i Đurđa Zbašnik (1945) i u Čabru – Marija Jurić (1923), Marija Žurga (1927), Franciska Urh (1927) i Antun Žagar (1947).

4. Čabarsko-gerovski i prezidanski tip – nekad i sad

Na sjeveru Gorskoga kotara, to jest na čabarskom području, Finka razlikuje dva dijalekatska tipa: čabarsko-gerovski i prezidanski. Kao predstavnik čabarsko-gerovskoga tipa, u ovom je istraživanju obrađen mjesni govor Čabra, a na terenu su se pokazala dva različita inventara. Kako je Čabar bio administrativno središte grada, u ovo je mjesto, izrazitije od ostalih, došlo do useljavanja stanovništva te je to uvelike utjecalo i na mijenjanje *staroga čabarskog govora*. Usporede li se prikupljeni podatci s Finkinima, može se zaključiti kako je Finka u spomenutom tipu opisao inventar sličniji onome koji je danas ri-

⁶ Grad Čabar (čabarsko područje) sastoji se od sljedećih mjesta: Čabar, Gerovo, Tršće, Prezid i Plešće.

⁷ B. Finka (1977: 146) napominje da je vrijednost njegova rada iz 1974. godine “...uvelike umanjena zbog velikog broja tiskarskih pogrešaka...” te su primjeri preuzeti iz navedenog rada dodatno provjereni i uspoređeni s podacima iz *Upitnika* (1966).

⁸ Zahvaljujem Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje koji mi je ustupio navedeni upitnik te tako omogućio cjelovitiju i detaljniju analizu.

jetko potvrđen (Ča st).⁹

4.1. Vokalizam

Opisujući vokalizam čabarsko-gerovskog tipa Finka navodi razvijene vokalske varijante, pri čemu spominje da se kratki fonemi *e* i *o*, osobito iza akcenta, često ostvaruju otvorenim varijantama (fonetskim realizacijama). Analizirajući prikupljeni materijal utvrđeno je da se vokali *e* i *o* u kratkome slogu i zanaglasnoj poziciji mogu zatvoriti (*něč*, *pēs*, *cvīřen*, *priden* ‘doobar’, *dōstę*), a zatvorena realizacija karakteristična je i za zanaglasno *a* (*jūkāt* ‘plakati’, *jěskāt* ‘tražiti’). I naglašeno se *a*, samo u dugome slogu, također može zatvoriti do *a* (*dān*, *bāčva*, *pāmęt*). Otvoreni vokal *e* (ę) dio je osnovnoga fonološkog inventara. Osim toga, B. Finka napominje kako su dugi *e* i *o* fonemi redovito zatvorene artikulacije i često se diftongiziraju. Ovo je istraživanje pokazalo kako su spomenuti zatvoreni vokali u dugome slogu u čabarsko-gerovskome dijalekatskome tipu potvrđeni isključivo u inventaru Ča st (*cvět*, *lępa*, *męstu*, *mlęku*, *stręha*, *stręzen* ‘trijezan’, *dōbru*, *dōst*, *dōvec* ‘udovac’, *gōra*, G. jd. *kōnca* ‘kraja’, *kōsa* ‘kosa za košnju’, *kōza*). Važno je primijetiti da je zatvoreni dugi vokal *o* refleks sekundarno naglašenog *o* i *o* u nezadnjem slogu, dok je zatvoreni dugi vokal *e* refleks dugog jata. Finka nije spomenuo da se na mjestu sekundarno naglašenog produženoga kratkog *e* u nezadnjem slogu nalazi *ē* (*dębu*, pr. r. *pękli*, *pęteh*, pr. r. *rękla*, *sębe*, *tębę*, *zęmła*, *žęna*). U danas češće potvrđenom sustavu (vjerojatno uskoro i jedinome) u Čabru nema potvrde zatvorenih vokala *e* i *o*, kao ni otvorenoga vokala *e* u dugome slogu. Na njihovu mjestu redovito dolaze diftonzi. Tako se na mjestu sekundarno naglašenog polaznog vokala *e* uvijek nalazi fonem *je* (*čięsat* ‘češljati’, *djębou*, *sjęstra*, *zjęmła*), a na mjestu sekundarno naglašenog produženog *o* u nezadnjem slogu fonem *uo* (*duōbet*, *duōbru*, *nuōga*, *puōšten*, pril. *zguōra* ‘gore’). Finka među primjere moguće realizacije monoftonga kao diftonga ubraja primjer *souza*. Kako je u spomenutom primjeru diftong rezultat vokalizacije slogotvornoga *l*, koji je u čabarskome (kao i prezidanskome) govoru dao *ou* (*dōuk*, *pōuš*, *žōuč*, *bōuha*, *vōuna*), u navedenom se leksemu ne može govoriti o mogućoj realizaciji vokala *o*. Treba reći kako je Finka dobro primijetio da tijesni izgovor dugoga glasa *e* često dovodi do *i*. To se zbog promjene u inventaru ne može tvrditi za Čabar, u kojem zatvoreni vokali pokazuju razvoj prema diftonzima, ali se može promatrati na primjerima iz Prezida. Naime, u inventaru prezidanskoga govora, u dugome vokalizmu, postoje zatvoreni vokali *e* i *o*. U prezidanskome se tipu vokal *ē* koji se nalazi na mjestu prednjeg nazala (*ręp*, pr. *svět*, *paględat*,

⁹ Na ispitanike kod kojih je potvrđen stariji inventar upozorili su me sami stanovnici Čabra, napominjući kako je upravo taj sustav *pravi čabranski govor*. Na temelju provedenoga istraživanja sa sigurnošću dolazimo do zaključka da je ovaj sustav u nestajanju.

parĕden, srĕĉa, pĕtok, plĕsale), dugog *e* u jedinom ili primarno naglašenom nezadnjem slogu (*lĕt, mĕt, ŝĕst, sĕdon*) te primarno naglašenog *i* u nezadnjem slogu u primjerima poput G. jd. *mĕra* (vjerojatno zbog položaja ispred *r*), može posve približiti vokalu tipa *i*. Osim moguće zamjene $\bar{e} > \bar{i}$, u Prezidu je česta i zamjena $\bar{o} > \bar{u}$ (*būbon, pūpok*, gl. *hūde*).

Na mjestu jata danas u čabarskome i prezidanskome govoru/dijalekatskome tipu redovito dolazi diftong *ei* (*grĕih, lĕip, kalĕimu, pĕisma, rasvĕitle, svĕiĉa*). Takav se rezultat razlikuje od onog koji navodi Finka, a to je da se dugi jat često izgovara kao dugo *i*, a ako je refleks varijanta glasa *e*, ponaša se kao svako drugo *e*, to jest može biti zatvoreno ili diftongizirano (u *Upitniku za srpskohrvatski dijalektološki atlas* Finka primjere s refleksom jata bilježi s *ĕj*¹⁰). Dugo je *i* rezultat jata isključivo ako se iza jata nalazi *r* (*mĕra* ‘mjera’, *vĕra* ‘vjera’). Na mjestu kratkoga jata danas u čabarskome i prezidanskome govoru imamo vokal *e*. Tvrdnja B. Finke time je potvrđena djelomično. On kao važnu karakteristiku navodi “*ikaviziranje* jata, tj. veoma često izjednačavanje kratkoga *ĕ* s kratkim *i* i približno isti izgovor tih glasova i modificiranog izgovora kratkog *u*; obično je fonetska vrijednost [y] (*dŷca, myhur*) premda ima potvrda da se kratko *ĕ* izgovara i kao *e* ili *ɨ*” (Finka 1974: 39). Naime, pokazalo se da su polazno kratki vokali (u jedinom slogu¹¹) *ĕ, i* i *u* u Čabru i Prezidu uistinu dali isti refleks, ali se u oba punkta i kod svih ispitanika potvrdio isključivo jedan rezultat, kratko *e* (gl. *jĕst* ‘jesti’, *sĕst* ‘sjesti’, *dĕca, mĕhur, mĕš, nĕĉ* ‘ništa’, *pĕt* ‘piti’, *hĕtat* ‘žuriti’, *jĕskat* ‘tražiti’, *šĕrak, tĕstu* ‘to’ (< *tĕ jĭstъjъ), pz. *žĕvin, krĕh, kĕpet, pĕstet*).

Opisujući kontinuantu poluglasa u ovim govorima, Finka kao rezultat navodi reduciran vokal [ə] ili varijantu glasa σ : *dĕnəs, sĕsək - sĕsok, pĕs, pĕsək - pĕsok*. Ovim su se, pak, istraživanjem utvrdili dvojaki rezultati. *Šwa* je, kao kontinuant praslavenskih poluglasova, u dugim naglašenim slogovima u ovim govorima dalo α : *dĕn, mĕh, pĕjn, tĕst, vĕs* ‘selo’. U kratkim naglašenim slogovima poluglas se u Prezidu čuva: *pĕs, dĕš* ili je dao σ : *pĕs, vĕs*¹², a u Čabru (u starijem i mlađem inventaru) supostoje oblici *pĕs* i *pĕs, dĕš* i *dĕš*. Sekundarno naglašeni nezadnji slogovi imaju refleks kratkog vokala: *jĕzba /jĕzba* (Pr),

¹⁰ Finka se u *Upitniku* koristio dvama znakovima za naglašenost (˘, ˆ), a isti su u ovome radu radi ujednačenosti zamijenjeni s ˘, ˆ.

¹¹ Refleks vokala u primarno naglašenom nezadnjem slogu u pravilu odgovara refleksu polazno dugog jedinog sloga, dok sekundarno naglašeni slogovi imaju refleks polazno kratkog jedinog sloga. Kod sekundarno naglašenih vokala σ, e i \bar{e} ostvaruje se i diftongizacija.

¹² “Alternacijski ostvaraji *dĕš* i *dĕs* unutar prezidanskoga sustava uspostavljaju suodnos između σ i σ u samome sustavu. (...) Kako je vokal σ u kratkim naglašenim i nenaglašenim položajima podvrgnut poznatim zamjenama $\sigma > u$ i $\sigma > a$, njegova bi pojavnost u kratkom vokalizmu, naročito naglašenom, bila posve izuzetna da nema zamjene vokala tipa $\sigma > \sigma$ ” (Bac-Grum 1993: 84).

jəzba /jəzba (Ča), a isti je refleks i kod primarno naglašenih nezadnjih slogova (*kòsən, dònost / dənəst* (Pr), *dənəs / dènes* (Ča)). Takav razvoj poluglasa prema *sʔ- ‘s, sa’ kajkavskom kontaminacijom s *jəz- ‘iz’ potvrđen je i u prefiksu u primjerima: Pr: *zògnit / zògnit*; Ča: *zògnit / zègnit*. Primjeri *mālon* (Pr)/*mālen* (Ča) i *māša* (Pr i Ča) potvrđuju su refleksa poluglasa kad se isti nađe iza nazala. Osim toga, Finka govori kako vokalna redukcija može biti potpuna, što oprimjeruje s *kāmārc, mūōlc, strānc*. Prikupljeni su podatci pokazali da je do potpunoga gubljenja poluglasa uistinu došlo u riječima koje iza sonanta imaju sufiks -əc, npr. *kuānc* ‘klanac’, *pāuc* ‘palac’, *stōuc* ‘stolac’, dok kod istog sufiksa iza opstruenta poluglas prati uobičajenu sudbinu poluglasa te se i ovdje javljaju dvostrukosti. Iako je u Prezidu češće *ə > o*: *duāvoc, Būgoc*, potvrđeni su (rijetko) i primjeri čuvanja poluglasa: *Būgəc*. U Ča st. potvrđeni su oblici s *ə > e* (*dōvec*), ali su oni u kojima je došlo do gubljenja poluglasa brojniji (*pāuc, pejānc*). U višesložnim riječima u navedenom sufiksu u Prezidu postoje oblici *šmʔkavoc*, ali i *změšanəc, oglēdanəc*, a u Čabru mogućnosti poput *šmʔkavəc / šmʔkavəc*. U Čabru, u novijem sustavu, zamjetna je dominacija primjera s *ə > e*.

Kao “veoma frekventnu pojavu” u čabarskome govoru, Finka (1974: 39) izdvaja *akanje*.¹³ Promjena *o > a* zabilježena je i u drugim kajkavskim govorima, a česta je u slovenskim govorima. U nekim je govorima ona ograničena na određene slogove pod određenim akcentom ili se provodi ovisno o fonemskom okruženju (v. Zečević 1993). U čabarsko-gerovskom i prezidanskom dijalekatskom tipu provedena je u zatvorenim zanaglasnim slogovima (*stārast*), pod kratkim akcentom (*mātat, svāja*) te u prednaglasnoj poziciji (*staliček / staličok*). Navedene promjene *o > a* nema u Ča st., što potvrđuju primjeri *kòkuš, govīdna, nōga*. I sam je Finka napomenuo da je akanje češće u gerovskom, nego u čabarskome govoru. U novijem inventaru čabarskoga govora, kao i u Prezidu, primjećuje se da je akanje zahvatilo polazno kratko *o* u jedinom slogu (*grāp, kāš*) te polazno *o* pri tercijarnom pomaku akcenta (*kākuš, kārak, gāspūt*), ali je sekundarno naglašeno produženo *o* u nezadnjem slogu dalo refleks *uo* (*duōbru, nuōga, puōšten*), a ne *ua* kako je slučaj u prezidanskom govoru (*buāsa, guāra*). Primjeri *ua < o* pokazuju razvoj sekundarno naglašenog *o* koji prati razvoj sekundarno naglašenog polaznog vokala *e*. Treba naglasiti da se diftong *uo* u novijem inventaru Čabra ponekad može ostvariti i kao diftonško *ua* (*uōku*, ali i *uāku; ruōka*, ali i *ruāka*). Takva je realizacija sve češća te se može pretpostaviti kako će diftong *ua* uskoro u potpunosti zamijeniti diftong *uo* (kao u Prezidu). Dvostrukosti je u *Upitniku* (1966) zapisao i B. Finka (*šuoḡər/ar ~ šuāgar/-er/-ər; uobʔva-uabʔva-uabərva*), a u svom ih Rječniku bilježi i Malnar (2008).

¹³ Bilješke iz čabarskog kraja, J. Medved (1924-25: 310): “Akanje nije samo pred akcentom, npr. *gavòre* (govoriti)..., nego i poslije akcenta, npr. *vėbak* (dubok), *vėsak* (visok)”.

Osim razvoja $o > a$, u govoru Čabra i Prezida došlo je i do $o > u$. To je primijetio i Finka koji spominje variranje krajnjega o u oblicima između izgovora prednjega u i prednjega i , kao i razvoj tipa *nūs* ‘nos’, *kūst* ‘kost’. Provedeno istraživanje pokazalo je da je svako dugo o dalo u (Pr, Ča: *būk*, *dūm*, *kūst*, *mūst*, *nūč*, *nūs*). Iako u oblicima $u < o$ očekujemo dužinu, navedene potvrde pokazuju tendenciju ovih govora kraćenjima i težnju za prelaskom iz dvoakcenatškog sustava u jednoakcenatški. Usporede li se rezultati ovog istraživanja s rezultatima istraživanja V. Barac-Grum u Prezidu (1993), možemo utvrditi kako Barac-Grum na mjestu polazno dugoga o u jedinom slogu navodi \bar{u} ili \bar{o} (*kūst* – Ča, *mōst* – Pr). Kako je ovo istraživanje dosljedno pokazalo kratku kontinuantu polaznoga \bar{o} , pretpostavka je da je ona novijega postanka. Promjena $o > u$ dogodila se i u zanaglasnoj otvorenoj ultimi (*želēizu*, *gnēizdu*), uz nazal (*dūm*, *ūna*) te u primarno naglašenim nezadnjim slogovima u Čabru (*kūža*) (u Prezidu je refleks \bar{o}).

4.2. Konsonantizam

Među značajkama konsonantskoga sustava, Finka (1974: 39) izdvaja “najčešći izgovor intervokalnog l kao bilabijalnoga glasa $[w]$, a u ostalim pozicijama kao poluvokalnoga $[u]$, zatim kao $[l]$ ili $[l']$ ”. Tako nailazimo na primjere koje Finka transkribira *dvā̀kẹ*, *m̄wātu*, *hwā̀čẹ* prema *uopāta*, *uogāwa*, *sp̄uahīva* gdje sustavno razgraničava $[w]$ i $[u]$. Rijetke poteškoće u određivanju realizacija mogu se primijetiti u transkripciji poput *uā̀š* // *wā̀š*, *uožlivec* // *wožlivec*. Važno je primijetiti kako nije svako l podložno promjenama. Tako se promjena $l > u/w$ u Čabru i Prezidu provela u finalnom položaju¹⁴ (*p̄p̄piu*, *st̄ou*, *v̄ęsiu*, *gl̄idou*, Pr: *agavārjou*) i ispred stražnjih vokala a i o (*stisneua*, *buā*, *m̄ouguo*, *vesiua*; Pr: *veseūo*, *kuāda*, *uōvet* ‘loviti’). Sonant l ne vokalizira se kada se nađe ispred prednjih vokala (Ča: *okapīvale*, *zapapēivalẹ*; Pr: *žlica*), a njegov izgovor u toj poziciji može biti umekšan (*l'ēitu*, *l'ice*). Do promjene $l > u/w$ ne dolazi ni kada se l nalazi ispred u (*lūč*, *lūk*, *plūča*, *plūk* ‘plug’), što može upućivati na to da je u ranije bilo \bar{u} .¹⁵ Osim već spomenutih razlika, i moguća zamjena l jedna je od razlika između dvaju postojećih inventara u Čabru. Tako do navedene promjene ne dolazi u Ča st. u kojem se ne provodi vokalizacija sonanta l ispred neprednjih vokala a i o (*povēdala*, *skočila*, *steknilo*, *zgebila*, *dlāka*, *glāva*). Uspoređujući podatke prikupljene istraživanjem s onima iz Upitnika, uočava

¹⁴ U korpusu je potvrđena jedna imenica koja čuva dočetno $-l$, *ājngel*, vjerojatno preuzeta iz drugog sustava.

¹⁵ O tome piše i M. Lončarić (1996: 69) i navodi da je u zapadnom perifernom dijelu kajkavskoga područja (u Međimurju i Gorskom kotaru) došlo do povišenja niskog difuznog u te do kasnijeg ponovnog vraćanja starije vrijednosti u , a što se može zaključiti po razvoju iza l .

se da je Finka u pojedinim primjerima bilježio i *l* (*učitelj, pròlèčè*¹⁶). Treba napomenuti kako Finka uz primjer *učitelef* ističe da je riječ o knjiškom obliku. Barac-Grum (1993: 147) navodi da je za konsonantski inventar Prezida tipično da ima *ń* i *l*. Ipak, istraživanje koje sam provela pokazalo je kako je sonant *l* (i *ń*) potvrđen u leksemima novijega postanka i treba ga uvrstiti u rubne foneme. Naime, ishodišni palatalni nazal *ń* i lateral *l* depalatalizirali su se. Primjeri (potvrđeni u Prezidu u Čabru) *kniga, niva, kãpla* potvrđuju depalatalizaciju, a primjeri *pãjn, uãjnske* 'lanjski' potvrđuju anticipaciju palatalnog elementa.

Čuvanje glasa *h* jedna je od konsonantskih značajka na koje je upozorio Finka, a potvrđene su i provedenim istraživanjem. Tako se u spomenutim punktovima fonem *h* čuva u svim pozicijama (*bóuha, hiša, v ríbrah*), a oblici glagola *tù* 'htio', *tùà* 'htjela' rijetke su potvrde gubljenja inicijalnoga *h* kada se ono nađe ispred konsonanta.

"Izjednačen izgovor *č* i *ć*" zapazio je i Finka. On se u transkripciji odlučio za znak *č* ("približno kao *ć*"), a korpus pokazuje da je riječ o kajkavskoj "srednjoj" palatalnoj afrikati *č*. S tim u vezi, potrebno je primijetiti kako je za ove dijalekatske tipove Finka naveo postojanje glasa [*ʃ*], što je oprimjerio potvrdama *ròžak, tũže, ajnžel*. U korpusu prikupljenom ovim istraživanjem za sve spomenute potvrde postoje starije istoznačnice (*žuãhta, lèske, ajngel*) te se postojanje navedenoga fonema sa sigurnošću može svrstati u mlađe jezične pojave i objasniti utjecajem standarda.

Važna osobina prezidanskoga dijalekatskoga tipa koju Finka nije naveo, ali je u opis uvrštava Barac-Grum (1993), jest cakavizam 2. tipa (*mãcka, krlš, žãjc*). Provedeno istraživanje pokazalo je kako se cakavizam ipak gubi i kako je dosljedno potvrđen samo kod najstarije generacije govornika (rođeni oko 1925. godine). Govornici rođeni oko 1940. godine u svojem inventaru više nemaju cakavizam.

U istraženim punktovima Prezida i Čabra došlo je do promjena u suglasničkim skupovima. One su posljedica pojednostavnjivanja skupova, to jest redukcije suglasnika, ili zamjene glasova u suglasničkom skupu. Na gubljenje nekih glasova ili na "uproštavanje konsonantskih skupova", upozorio je i sam Finka.

Iz prikupljenog materijala izdvojene su potvrde gubljenja suglasnika: *dn > n*. Pr, Ča: *ãna* 'jedna', *ãnkrèt* 'jednom'; *gd > d*. Pr, Ča: *dù* 'tko'; *pt > t*. Pr, Ča: *tèč, tiček; svr > sr*. Pr, Ča: *srãka* 'svraka', *srãp* 'svrab'; *tvr > tr*. Pr, Ča: *štĩte* 'četvrti',

¹⁶ Finka je za navedeno godišnje doba u Čabru (podatak iz Upitnika) dobio spomenutu potvrdu, dok je ovim istraživanjem zabilježen leksem *prklèitje*. I ispitanici su upozorili kako ovaj oblik nestaje iz sustava pa možemo pretpostaviti kako je Finka od svojih informatora dobio noviju potvrdu preuzetu iz standarda.

čeṭtek, *ṭt* 'tvrđ'; *vl* > *l* > *y*: Pr, Ča ml: *uási* 'lasi', *sléič* 'skinuti', Ča st: *lāsi*, *slěč*; *vs* > *s*: Pr, Ča: *sáke* 'svaki', *séglih* 'svejedno', *séh* 'svih', *sěmo* 'svemu'; *vt* > *t*: Pr: *tuđrok* 'utorak', Ča st: *tōrek*, Ča ml: *tuōrek*; *vz* > *z*: Pr, Ča: *ziū* 'uzeo', *zdignēt* 'podignuti', *zēt* 'uzeti'. Potvrde zamjena glasova u suglasničkom skupu su sljedeće: *čt* > *št*: Ča ml: *štéit* 'brojati', *štīre* 'četiri', Pr: *štēre*; *gr* > *kr*: Pr, Ča: *křč*; *hk* > *fk*: Pr, Ča ml: *uōfku* 'lako'; *hv* > *f*: Pr, Ča: *fāla*, *fālet*; *vb* > *gb*: Pr: *gbēt* 'ubiti'; *vm* > *gm*: Pr, Ča: *gmřt*.

4.3. Prozodija

Osnovna je karakteristika promatranih idioma, kao što je u svojem radu naveo i B. Finka, gubljenje intonacijskih opozicija pri čemu je "izgovor vokala uglavnom neutralan, pretežno silazan kako dugog tako i kratkog akcenta" (Finka 1974: 39). Očita silaznost na koju upozorava Finka može se iščitati i iz njegove transkripcije primjera koje uvijek navodi s oznakom za dugi ili kratki silazni akcent, neovisno o nepostojanju intonacijskih opozicija. U govorima Čabra i Prezida relevantno je mjesto akcenta i kvantiteta, pri čemu je silazna intonacija dominantna, a uzlazna može biti posljedica rečenične intonacije. Osim toga, razvoj pokazuje da u sustavima čabarske kajkavštine dolazi i do tendencije ukidanja kvantitativnih opreka te se tako na mjestu vokala koji su refleksi polazno dugog ili produženog vokala, može nalaziti kratak vokal (\bar{i} > i ; \bar{u} > u).

Primjeri minimalnih parova prikupljenih istraživanjem potvrde su da još uvijek ne možemo govoriti o jednoakcenatskom sustavu:

Vokal	Dugi	Kratki	Idiom
<i>a</i>	<i>bāle</i> 'N. mn. bale (sijena)	<i>bāle</i> 'imp. dođi'	Pr, Ča
	<i>bāta</i> 'vata'	<i>bāta</i> 'vrsta kartaške igre'	Pr, Ča
	<i>dān</i> 'dan'	<i>dān</i> 'dam, pz. dati'	Pr, Ča
<i>u</i>	<i>kūs</i> 'komad'	<i>kūs</i> 'ptica kos'	Ča
	<i>kriūha</i> '3. l. jd. pz. jako kašlje'	<i>kriūha</i> 'G. jd kruha'	Ča
	<i>pūst</i> 'pust'	<i>pūst</i> 'mesopust'	Ča
<i>i</i>	<i>pītek</i> 'petak'	<i>pitek</i> 'pitak'	Ča
	<i>kriūpa</i> '3. l. jd. pz. ugiba'	<i>kriūpa</i> 'kočija'	Ča
<i>ę</i>	<i>vęč</i> 'više'	<i>vęč</i> 'već'	Ča
	<i>zēt</i> 'uzeti'	<i>zēt</i> 'zet'	Ča

*Popis kratice: G. – genitiv, im. – imenica, imp. – imperativ, jd. – jednina, l. – lice, mn. – množina, N. – nominativ, pz. – prezent

Iz navedenih se primjera može zaključiti kako je u govoru Prezida došlo do intenzivnijeg zatiranja kvantitativnih opozicija. “U tim se govorima osjeća, u nekima jače, u drugima manje, poništavanje i kvantitativnih razlika. Najdalje je u tom smislu otišao prezidanski govor, u kojem su razlike između dugoga i kratkoga sloga gotovo zanemarljive” (Barac-Grum 1993: 130). Nenaglasne su dužine, kako prednaglasne, tako i znanaglasne, izgubljene što je utvrdio i Finka (1974: 39) (“u strukturi nema dugih neakcentuiranih vokala”). Za goranske je govore važno da kvantiteta vokala utječe na njihovu kvalitetu, a prozodijski sustav karakterizira regresivan pomak akcenta s ultime. Finka, između ostalog, upozorava na duljenje refleksa staroga akuta izvan ultime. I provedeno je istraživanje upozorilo na to da se stari akut u nezadnjem slogu dulji (*br̂ata*, *gl̂idat*, *ĝba* / *ĝba*, *jabuka*, *k̂amen*), ali takva situacija više nije potvrđena na skraćenim vokalima *i* i *u* (*riba*, *zĝbu*). Opisujući prozodijske značajke, autor spominje i pojavu “produljenog (poludugog) izgovora vokala *a* ($\acute{a} > \grave{a}$), obično u otvorenom slogu: *op̂ata*”. Može se zaključiti kako se ovdje vjerojatno ne radi o duljenju vokala *a*, nego je riječ o spomenutom razvoju staroga akuta u nezadnjem slogu (*r̂ipa*, *saŝida*, *str̂iha*).

5. Zaključak

U radu su obrađene, a na terenu provjerene značajke koje za čabarsko-gerovski i prezidanski dijalekatski tip iznosi B. Finka. Usporedba materijala pokazala je promjene koje su se dogodile na promatranome području. Možemo zaključiti kako govornici Čabra i Prezida dobro čuvaju svoje govorne značajke, ali i upozoriti na promjene koje su obilježile ove sustave. Korpus pokazuje da se ulaskom novih leksičkih jedinica (utjecaj standarda, “*jezik prestiža*”) mijenja i fonološki sustav ovih govora u čiji inventar ulaze novi elementi. B. Finka u kratkom je osvrtu opazio karakteristične realizacije pojedinih glasova, kao i akcenatske osobitosti. Pri obradi, međutim, nije uvijek razdijelio realizaciju od inventara što bi bilo važno ako se navode specifične crte ovih govora (posebno kod refleksa jata). Osim toga, nakon provjere podataka na terenu, može se utvrditi da bi neke jedinice koje su kod Finke uvrštene u sustav (*l*, *ń*, *ž*) bilo bolje uvesti među rubne foneme, to jest novije elemente sustava. Razvidno je da se u razvoju govora pokazuje tendencija prelaska mogućih realizacija u inventar govora. Potvrda tome jesu primjeri koje Finka navodi kao moguće ostvarenje, a danas su to jedine potvrde (dugi vokali koji su danas u potpunosti prešli u diftonge ili dugih zatvorenih vokala *e* ili *o > i, u*).

Rezultati Finkinih istraživanja predstavljaju važan doprinos istraživanju govora Gorskoga kotara i postavljaju temelje za nove analize. Pomoću njegovih opaski može se promatrati nekad potvrđeno stanje, a utvrđujući trenutačno, pretpostaviti budućnost ovih govora.

Literatura

- BARAC-GRUM, VIDA 1993. *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- BARAC-GRUM, VIDA 1998. Idiomi u istom geografskom području. *Riječki filološki dani 2: zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa* [ur. Marija Turk]. Rijeka: 167–172.
- BARAC-GRUM, VIDA – BOŽIDAR FINKA 1965. Ispitivanje govora u Gorskom kotaru, *Ljetopis JAZU* 70, 385–389.
- BARAC-GRUM, VIDA – BOŽIDAR FINKA 1981. Govori i nazivlje. *Gorski kotar* [ur. Josip Šafar]. Delnice: Fond knjige “Gorski kotar”, 418–431.
- BOGNAR, ANDRIJA 1981. Stanovništvo. *Gorski kotar* [ur. Josip Šafar]. Delnice: Fond knjige “Gorski kotar”, 311–329.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1970. Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 8, 5–32.
- CELINIĆ, ANITA 2005. Fonologija gornjosutlanskoga dijalekta. *Doktorski rad*, Zagreb.
- FINKA, BOŽIDAR 1974. Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku. *Kajkavski zbornik*. Dani kajkavske riječi. Zlatar: Narodno sveučilište “I. G. KOvačić”, 29–43.
- FINKA, BOŽIDAR 1977. Štokavski ijekavski govori u Gorskom kotaru. *Zbornik za filologiju i lingvistiku XX-1*, 145–172.
- Gorski kotar 1981. Fond knjige *Gorski kotar*. Delnice.
- HRASTE, MATE 1958. Opći pogled na kajkavski dijalekt. *Antologija novije kajkavske lirike* [ur. Nikola Parić]. Zagreb: Lykos, 23–132.
- LISAC, JOSIP 1988. Iz goranskog vokalizma. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XXX/2*, 137–175.
- LISAC, JOSIP 1997. Goransko dijalektno stanje u prošlosti i sadašnjosti. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 10, 155–161.
- LISAC, JOSIP 2006. *Tragom zavičaja*. Split: Književni krug.
- LONČARIĆ, MIJO 1982. Prilog podjeli kajkavskoga narječja. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6, 237–246.
- LONČARIĆ, MIJO 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- LONČARIĆ, MIJO 2003. Odnosi susjednih hrvatskih i slovenskih govora. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole* [ur. Stipe Botica]. Zagreb: FF, 199–208.
- MAJNARIĆ, NIKOLA 1938/1939. Jedno rovtarsko narječje u Gorskom kotaru. *Južnoslavenski filolog*, XVII, 135–149.
- MALNAR, MARIJA 2012. Fonološki opis čabarskih govora na frazeološkom korpusu. *Doktorski rad*, Zagreb.
- MALNAR, SLAVKO 2002. *Pamejnek*. Čabar: MH.

- MALNAR, SLAVKO 2007. *Povijest čabarskog kraja*. Čabar: MH.
- MALNAR, SLAVKO 2008. *Rječnik govora čabarskog kraja*. Čabar: MH.
- MEDVED, J. 1924/25. Bilješke iz čabarskog kraja. *Nastavni vjesnik* 33, 310–315.
- PRONK, TIJMEN 2010. Rani razvoj goranskih govora. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36/1, 97–133.
- SKOK, PETAR 1971/1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SNOJ, MARKO 2003. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.
- STROHAL, RUDOLF 1903. Osobine današnjeg delničkog narječja. *Rad JAZU* 153, 115–208.
- STROHAL, RUDOLF 1905. Osobine današnjeg ravnogorskog narječja. *Rad JAZU* 162, 28–109.
- STROHAL, RUDOLF 1930/31. Nešto o povijesti hrvatskog jezika u čabarskom kotaru. *Nastavni vjesnik* 39, 77–79.
- ZEČEVIĆ, VESNA 1993. *Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu*. Zagreb: Zavod za hrvatski jezik Hrvatskoga filološkog instituta.

The Northern Kajkavian Part of Gorski kotar in Finka's Research and Today

Summary

B. Finka divides the Kajkavian part of Gorski kotar in eight dialectal types. He often states that all idioms of Gorski kotar are typical because of their special form of the Kajkavian dialect. This paper presents an overview of the basic phonological characteristics that have been cited in Finka's research of the northern part of Gorski kotar, Gerovo, Čabar and Prezid. All conclusions have been compared with the research conducted in 2011.

Ključne riječi: gorskokotarska kajkavština, gerovsko-čabarski tip, prezidanski tip, fonologija

Key words: Kajkavian dialect of Gorski kotar, Gerovo-Čabar type, Prezid type, phonology

